

aktivni studij, i to su trajne vrijednosti u oblikovanju sveučilišta danas, jer novo hrvatsko sveučilište mora postati hram kreacije, dostizanja najviših znanstvenih i umjetničkih iskoraka, a ne mimetičko slabo praćenje prošlosti. *Drang nach Zukunft* (prodor prema budućnosti) je osnovno geslo sveučilišta XXI. stoljeća. Funkcionalističko sveučilište prošloga stoljeća bilo je apologija sadašnjosti i njena horizontalnog funkcioniranja, a sveučilište je u svim ranijim epohama bilo apologija prošlosti (zato mu je povijest bila osnovna vrijednost). Suvremeno sveučilište, kako to naglašava s pravom i B. Despot, jest »zajedništvo tražitelja istine pod gospodarstvom slobode«. Kako je to na drugi način rekao i K. Jaspers, sveučilište je »kozmos učenjaka«, to je vrhunska duhovna zajednica onih koji se penju na vertikali. I zato bi sveta dužnost naše nove reforme sveučilišta bila očistiti staro sveučilište od naplavina i kontaminiranosti boljševičke horizontale i masovnosti.

Ovaj će zbornik zbog toga pomoći u prvom redu onima koji to novo sveučilište promišljaju, zamišljaju i nastoje ostvariti, a onda i samim studentima da istinski shvate kako je sveučilište vraški ozbiljna i teška stvar, a ne sporedna stvar, formalnost koju treba obaviti radi socijalne promocije. U svakom slučaju, knjiga je štivo za otrežnjavanje svih!

Ivan Vavra

SENJSKO PUČKO ŠKOLSTVO / Mirko Raguž. - Magistarska radnja. - Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1992.

Autor je svoju dijakronijsku analizu šireg senjskog školstva započeo od prvih pisanih spomenika do danas.

Kompozicijski radnja je podijeljena u deset poglavlja.

U prvom dijelu (predgovoru) autor obrazlaže motive koji su ga rukovodili da u jednoj sintetskoj studiji analizira razvoj senjskog školstva koje je do sada samo parcijalno zahvaćano.

U drugom dijelu on navodi važan povijesni podatak da je na području Senja postojala škola još u X. st. i koja je bila rasadište nekoliko desetaka za ono vrijeme dobro opremljenih škola.

Nakon tih uvodnih razmatranja autor u trećem poglavlju donosi kratku povijest Senja od ilirsko-rimskih vremena do glagoljaškog središta u doba narodnih vladara. Zatim opisuje povijesne peripetije što ih je grad Senj doživljavao za mađarske i kasnije habsburške vladavine. Kako kaže autor, Senj doživljava svoje zlatno doba tek u XIX. st. od 1824. do 1862. kada je postao glavna izvozno-uvozna luka na samo za Hrvatsku nego i šira mađarska i austrijska područja. Taj je gospodarski uspon Senja uvjetovao i razvoj školstva.

U četvrtom poglavlju autor studiozno obrađuje razvoj pučkog školstva u Hrvatskoj, ali s posebnim osvrtom na glavne hrvatske regije i u njima posebno pučke škole u Senju.

Sa znanstvenog stajališta najvažniji je peti dio ovog rada, jer se u njemu nalazi nekoliko rijetkih a vrijednih povijesnih dokumenata koji omogućuju shvaćanje doprinosa senjskog školstva ukupnom školskom razvoju Hrvatske koji nije mali.

U praćenju geneze pučkog školstva autor je uočio tri važnije etape: prva, koja ide od početka do 1848., druga, koja seže od 1848. do 1941. godine i treća, od 1941. do 1980. godine. Interesantno je napomenuti da se autor u rekonstrukciji senjskog školstva služio uz primarne i nizom sekundarnih i tercijarnih izvora. Zahvaljujući tome, on je uspio konkretnije osvijetliti pređeni put i, što je još važnije, prikazati kako su senjske škole funkcionirale (programi, udžbenici, nastavno djelovanje, školska oprema, zgrade i status učitelja). Slikovne nam ilustracije još adekvatnije dočaravaju sustav arhitektonske strukture senjskih škola koje su mahom građene od kamena. Što se pak tiče unutrašnje strukture trivijalnih (osnovnih) škola, one su jednostavno građene s četiri temeljne učionice i malim prostorijama za sanitarni trakt, odnosno spremišta ogrjeva te stanom za učitelja. Autor je također izradio solidne statističke tablice iz kojih se vidi broj učenika u pojedinom razdoblju. Za povijest pedagogije bit će, svakako, dragocjeni i potpuni popisi učitelja/učiteljica što su radili u senjskim školama.

U pretposljednem IX. poglavlju autor je objavio u sastavu ove radnje i velik broj originalnih dokumenata, ondašnjih školskih obrazaca, svjedodžaba, dopisa i uzoraka dnevnika rada što je dragocjen dokumentacijski materijal za uspoređivanje sa sličnim dokumentima u drugim hrvatskim regijama. Pedeset i sedam marljivo sakupljenih dokumenata tako uspijevaju reljefno dočarati kako su i po kojim pravilima radile te škole od najranijih vremena do naših dana.

Vrijedno je također istaknuti da se autor obilno koristio muzejskim predmetima i dokumentima koji su teško pristupačni, pa će i to pomoći piscima sustavne povijesti pedagogije i školstva u Hrvatskoj.

Objektivno vrednujući taj svoj pionirski rad, autor je na kraju naglasio kako mu je osnovni zadatak bio »upotpuniti onu prazninu koja je do sada postojala u povijesti hrvatske pedagogije i pučkog školstva Hrvatske i, posebno, senjskog kraja« (str. 151). I u tome zadatku autor je uspio, što je potvrđeno i u recenzijama ovoga magistarskog rada.

Budući da je dojučerašnja boljševička povijest pedagogije zanemarivala regionalnu povijest školstva i prosvjete, ovaj bismo primjer trebali slijediti i za nekoliko godina istražiti razvoj pučkog školstva u svim ostalim do sada još neobrađenim regijama.

Ivan Biondić

DAS KROATISCHE SCHULWESEN IM BURGENLAND 1921.-1991. = HRVATSKO ŠKOLSTVO U GRADIŠĆU 1921.-1991. / Helga Machtinger, Johann Goettel, Nikolaus Bencsics. - Željezno : Narodna visoka škola Gradišćanskih Hrvatov, 1991. - 47 str.

Razvitak i probleme školstva hrvatske manjine od vremena priključenja Gradišća Austriji 1921. godine do 1991. sažeto nam prikazuje knjiga. Dotično povijesno razdoblje tri su autora među sobom podijelila i obradila. Mr. Helga Machtinger u poglavlju *Probleme des kroatischen Schulwesens zur Zeit des Anschlusses des Burgenlandes an Oesterreich* (Problemi hrvatskoga školstva u doba priključenja Gradišća Austriji), navodi razlike između mađarskog školstva, pod

koje je od Austro-ugarske nagodbe 1868. godine spadalo područje Gradišća, i austrijskog školskog zakonodavstva nakon što je Gradišće priključeno Austriji 1921. godine. Priključenjem Gradišća Austriji ostao je Šopron Mađarskoj, a s njime i sve srednje i više škole na mađarskoj strani; jedina gimnazija u Gradišću bila je ona u Gornjoj Šici (Oberschuetzen). Preuzete su tzv. građanske škole u kojima nastavnici imaju visoko obrazovanje, a same su škole mješavina austrijske srednje i građanske škole. Ni osnovne škole, koje je Austrija preuzela, nisu po svom tipu odgovarale austrijskom školskom ustroju. Mađarski je zakon poticao vjerske zajednice na osnivanje konfesionalnih škola u kojima su nadzor vršile školske katedre koje su ujedno odabirale učitelje i određivale metode obuke. Tako je u vrijeme priključenja u Gradišću bilo 388 osnovnih škola, od kojih je 318 vjerskih, 53 državne, 11 općinskih i 6 privatnih. Prema mađarskom zakonu iz 1868. godine (kojim se uređuje niže školstvo) obavezno školovanje trajalo je 6 godina, a opetovnica 3 godine. Zakon iz 1907. uredio je status državnih, općinskih i konfesionalnih škola. Da 1921. godine ne bi prelazak s mađarskog zakonodavstva na austrijsko izazvao preveliku pometnju, određeno je da mađarski zakoni ostanu i vrijede dok ih ne zamijene novi, austrijski. Tako je tek 1923. godine regulirano obavezno pohađanje škole do 14. godine starosti, a 1924./25. raspuštene su opetovnice.

U razdoblju između 1879. godine do početka I. svjetskog rata na području Gradišća provodena je jaka mađarizacija. Tako je, kako autorica navodi, presudnu ulogu za nemađarsko stanovništvo toga kraja imao mirovni ugovor u St. Germainu, u kojem je, uz ostalo, određeno i pitanje manjina. Prema tim odredbama oni austrijski državljani koji po rodu, vjeri i jeziku pripadaju nekoj manjini, imaju pravo osnivati škole i odgojne ustanove kojima sami upravljaju i u kojima se mogu služiti svojim jezikom. Većina općina Gradišća imala je više od 70 posto pučanstva hrvatskoga materinskog jezika. Hrvatska su djeca pohađala 62 škole u 130 razreda; njemački učitelji podučavali su u 33 razreda a u 97 hrvatski. Nadalje je zakonima iz 1922.-1924. godine regulirano predavanje njemačkog jezika od drugog razreda osnovne škole (s time da su do kraja 8. razreda djeca morala jednako vladati materinskim kao i njemačkim jezikom). Produljeno je trajanje šestogodišnje škole u osmogodišnju. Velik je problem bio nedostatak udžbenika na materinskom jeziku. Tek 1924. godine tiskana je prva hrvatska školska knjiga *Počelnica*, a potom *Druga štanka* (za 3. i 4. razred) i *Treta štanka* (5.-8. razreda) Ivana Dobrovića. Uz njih postojala su tri katekizma i jedna pjesmarica.

Nakon smjene vlasti učitelji su zbog mađarske naobrazbe uz materinski jezik vladali i mađarskim jezikom i nisu bili osposobljeni za njemačko podučavanje. Velik ih je broj nakon 1921. godine bio zbog toga razloga suspendiran ili umirovljen. Hrvatske općine potom zapošljavaju njemačke učitelje bez znanja hrvatskog jezika i to sve do godine 1923./24., kada je osnovana hrvatska katedra u učiteljskoj školi Gornjoj Šici. U razdoblju 1921. do 1923. godine zauzeli su se župnik Cuković i učitelj Koloman Tomšić za materinski jezik u hrvatskim pučkim školama. Nakon što je u Saveznom osnovnom zakonu iz 1936. godine, kojim se regulira njemački jezik kao nastavni u osnovnim školama Gradišća, ostavljena otvorena mogućnost zaštite manjinskih prava, donijet je 1937. godine Zemaljski školski zakon Gradišća u kojem se regulira školstvo u Gradišću.

U članku *Die Schulfrage bei den burgenlaendischen Kroaten nach der Entstehung des Burgenlandes bis 1937.* (Pitanje školstva kod gradišćanskih Hrvata nakon uspostave Gradišća do 1937.) mr. Johann Goettel prikazuje stajališta i mišljenja gradišćanskih Hrvata o školovanju na materinskom jeziku. Svijest da bez obuke na materinskom jeziku ne postoje mogućnosti kulturnog preživljavanja, bila je prisutna kod svih manjina koje su bile zahvaćene mađarizacijom od Austro-Ugarske nagodbe 1867. godine do priključenja Gradišća Austriji 1921. godine. Posljedice, koje je mađarizacija prouzrokovala kod gradišćanskih Hrvata, bile su nedovoljno poznavanje mađarskog, njemačkog i hrvatskog jezika. To je dovelo do izolacije manjih grupa zbog nemogućnosti komuniciranja. S druge pak strane njemačka i hrvatska manjina u Mađarskoj osjećaju se jednako ugroženima, tješnje se povezuju. Nakon priključenja Austriji Hrvatima je, jednako kao i Nijemcima, omogućeno da zauzmu i visoke položaje u javnom i vjerskom životu. U određenim je hrvatskim zajednicama postojala jaka želja za asimilacijom s njemačkom sredinom, što je prouzrokovalo probleme pri poduci na materinskom jeziku. Osim toga hrvatski je jezik imao za pripadnike različitih društvenih slojeva različitu vrijednost. Slabije obrazovani roditelji davali su prednost državnom (njemačkom) jeziku u školama u brizi da njihova djeca radi nedostatka znanja njemačkog jezika ne budu ometana u napredovanju. Obrazovani roditelji, župnici i učitelji zauzimaju se za obuku na hrvatskom jeziku u školama. Autor prikazuje prevladavanje problema nedostatka učitelja nakon 1921./22. te daje na preglednoj karti Gradišća stanje učiteljstva po općinama na hrvatskim školama 1933. godine. Na drugoj karti prikazuje opskrbljenost hrvatskim knjigama općine Gradišća 1933. godine. Ostale karte prikazuju zastupljenost poduke hrvatskog jezika na školama Gradišća 1933. godine i to posebno za niže razrede pučke škole i posebno za više razrede. Osim toga donosi se i pregled poduke i drugih nastavnih predmeta na materinskom hrvatskom jeziku. Iz toga proizlazi zaključak o 4 glavna tipa pučkih škola (prema zastupljenosti hrvatskoga i njemačkoga kao nastavnog jezika ili predmeta), kao i različitost prihvaćanja određenog tipa škole u sjevernim i južnim gradišćanskim općinama.

Dr. Nikolaus Benčić napisao je treći prilog pod naslovom *Ein kurzer Ueberblick ueber das Minderheitenschulwesen der burgenlaendischen Kroaten nach dem Zweiten Weltkrieg* (Kratak pregled manjinskog školstva gradišćanskih Hrvata nakon II. svjetskog rata). Nakon reminiscencije na kratko trajanje Gradišćansko-manjinskog zakona iz 1937. godine (njemačkom okupacijom Austrije 1938. godine prestale su raditi gradišćanske hrvatske osnovne škole), obrađeno je razdoblje nakon II. svjetskog rata. Gradišće je tada dobilo status savezne zemlje i mogućnost povratka na stari, povoljni zakon iz 1937. godine. Rudolf Klaudus imenovan je ponovo 1950. godine školskim nadzornikom u Gradišću. Hrvatski se jezik od tog vremena različito podučava. U prvim razredima pučke škole čas preteže nastava isključivo na hrvatskom, a čas je dvojezična. U višim razredima nastava je na njemačkom, a hrvatski se uči kao drugi jezik. Velike promjene dogodile su se 1962. godine kada je briga za hrvatsko školstvo prešla u nadležnost države i kada organizacija nižeg školstva premješta težište izobrazbe u glavne škole. Hrvatske osnovne škole postaju dvojezične. Godine 1962./63. bilo ih je 40, a 1982./83. samo 29. U srednjim školama hrvatski jezik je ili obavezan fakultativan predmet ili slobodan predmet. Učitelji se od 1968. godine obrazuju na trogodišnjoj Peda-

goškoj akademiji gdje se predaje metodika i didaktika hrvatskog jezika za osnovne i glavne škole. Autor donosi tabelu školske statistike o učenju materinskog jezika u školama za manjine u hrvatskim općinama, zatim daje pregled učenja hrvatskog jezika u glavnim školama u školskoj godini 1990./91. te u gimnazijama i srednjim školama, kao i na Pedagoškoj akademiji u Gradišću i na Sveučilištu u Beču.

Na kraju knjige dan je sažetak na hrvatskom jeziku Gradišćanaca.

Svojom sažetošću i bogatim priložima (karte i statistike školstva) knjiga je jasno ocrtala povijesne prilike školstva gradišćanskih Hrvata u posljednjih 150 godina. Nadajmo se da će knjiga nadahnuti na daljnje proučavanje kulture tog vrijednog ogranka naše hrvatske zajednice!

Dora Bošković

COMENIUS : Teacher of Nations / Jaroslav Pánek. - Košice ; Prague: Vy-chodoslovenské vydavateľ'stvo ; Orbis, 1991.

Uoči i tijekom planetarnoga obilježavanja 400. obljetnice rođenja Jana Amosa Komenskoga, u Češkoj i drugdje, na nekoliko stranih jezika objavljena je knjiga češkoga povjesničara Jaroslava Páneka o Comeniusu - učitelju naroda. Opsežna komeniološka literatura tim je naslovom dobila vrijednu prinovu. Engleska inačica u prijevodu Ive Dvořáka ima 95 stranica teksta i 15 listova s ilustracijama.

Autor na početku daje uvod, točnije okvir za razumijevanje prošlosti češkoga naroda i Europe u razdoblju Comeniusova života (1592.-1670.), što je ujedno i naznaka konteksta u kojem se sagledava pojava, značenje i vrijednost djela velikana češke, europske i svjetske filozofske, teološke i pedagoške misli (poglavlje *Born Into a Labyrinth*).

U središnjem, glavnom dijelu knjige autor kronološki prati životni put Comeniusov na njegovim europskim postajama i u susljednim stvaralačkim fazama. U poglavljima *The Star of Czech Culture, The Exile, A Servant of His Nation in Service of Humanity, The Messenger of Peace* i *Universal Reform* čitatelj može naći obavijesti o brojnim Comeniusovim radovima s opisom okolnosti u kojima su oni nastajali. Dakako, time su obuhvaćena i sva značajna pedagoška djela (*Ianua linguarum reserata, Via lucis, Methodus linguarum novissima, Didactica magna, Schola ludus, Orbis sensualium pictus* ...); ona su određena sadržajno, ilustrirana nosivim citatima, povezana s cjelinom Comeniusova opusa te stavljena u odnos prema dominirajućim svjetonazorima i praksi Comeniusovih prethodnika i suvremenika.

Završna poglavlja (*Comenius' Work in the Changes of Time* i *Heritage for the Future*) tematiziraju sudbinu i recepciju Comeniusova djela u češkim i svjetskim relacijama do našega vremena te otvaraju pitanja njihova značenja danas i u 21. stoljeću.

U zaključku autor ističe da Comeniusova ostavština može biti ozbiljna inspiracija pripadnicima raznih filozofskih i ideoloških orijentacija. Kad je riječ o obrazovanju, to može biti Comeniusov stav o razvijanju čovjekovih prirodnih sposobnosti, stvaralaštvu koje uspostavlja ravnotežu između osobne slobode i

društenoga poretka te odgoju svijesti da svaki pojedinac bude odgovoran prema cijeloj svojoj zajednici i da društvo bude odgovorno prema svakom svom članu. Tim konceptom Comenius se zalagao za razvitak univerzalne kulture i integraciju znanstvenih disciplina, zagovarao je konzistentnu primjenu svih duhovnih vrijednosti za javno dobro i tražio je uspostavu čvrste veze između teorije i prakse.

No, budući da su oblici društvene organiziranosti i spoznajno-metodološke paradigme danas drugačije od onih iz 17. stoljeća, normalno je da sve Comeniusovove prijedloge za uređenje sustava međuljudskih i međunarodnih odnosa ne možemo prihvatiti kao model rješavanja suvremenih problema, pa tako i onih pedagoških. Stoga, na tragu izazova i poticaja Comeniusova uzoritog humanizma, smisao njegova djela slijedit ćemo i vrijednost njegovu afirmirati budemo li - sredstvima i metodama primjerenim 21. stoljeću - primjenjivali i razvijali najveću vrijednost i najplemenitiji sadržaj njegove ostavštine - »svijest o čovjekovoj slobodi i njegovoj odgovornosti za skladan razvitak ljudskoga roda« (str. 81). To je i glavna misao koja nam se nameće nakon čitanja ove knjige.

Obavijesnu i upotrebnu vrijednost Pánekove monografije povećava pregledna lista Comeniusovih biografskih podataka i popis važnije komeniološke literature, te rječnik manje poznatih pojmova i kazalo imena, kao i izbor kvalitetne ilustrativne građe.

Sve u svemu, ova knjiga - stilom jednostavnim, argumentacijom jasnom a obradom cjelovitom - pouzdan je vodič u pristupu Comeniusovom djelu. Stoga, kad bi se pojavila i u hrvatskome prijevodu, mogla bi - vjerujem - izazvati pozornost i našega čitateljstva, u prvom redu prosvjetnih djelatnika i studenata pedagoških fakulteta. Dotad, kao jedina slična monografija na hrvatskome jeziku ostaje nam - Klikin *Život i rad Ivana Amosa Komenskoga*, prijevod s češkoga, izdanje HPKZ-a, iz godine - 1892. (Jao, kako stoljeće učas prođe!)

Ivan Vavra

ZBORNİK ZA ZGODOVINO ŠOLSTVA - ŠOLSKA KRONIKA : glasilo Slovenskega šolskega muzeja. - Sv. 25/1992. - Ljubljana, 1992.

U uvodnom dijelu Slavica Pavlič, glavna i odgovorna urednica *Zbornika*, donosi načelne napomene pod naslovom *Ob srebrnem jubileju* gdje iznosi razloge nove (stare) idejne koncepcije *Zbornika* koji od 25. sveska započinje biti glasnikom Slovenskoga školskog muzeja. Očito je da se uredništvo povodilo za logikom povijesnog kontinuiteta preuzimajući djelomice kako sam naslov dotadašnjeg časopisa (*Zbornik za povijest školstva i prosvjete*) tako i njegovu sadržajnu strukturu koji su na razini ideje, kako naglašava urednica, ponikli u nekadašnjem Savezu pedagoških društava Jugoslavije, a ostvarili se (1964.) na poticaj školsko-pedagoških muzeja iz Ljubljane, Zagreba i Beograda u zajedničkom časopisu.

Prilozi u ovom svesku *Zbornika* razvrstani su u slijedeće cjeline: *Članci i rasprave, Manji prilozi i građa, Iz rada školsko-pedagoških muzeja, Prikazi i recenzije, Bibliografija o školstvu*; novost je rubrika pod naslovom *Šolski zapisi* koja je rezultat istraživačkih projekata kružoka koji se bavi poviješću osnovnih škola. Tu istra-